

Aspekty hodnotového systému žáků a studentů víceletého gymnázia

Bc. Jana Hrubá

Diplomová práce
2009

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jana HRUBÁ**

Studijní program: **N 7507 Specializace v pedagogice**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Aspekty hodnotového systému žáků základní školy
a víceletého gymnázia.**

Zásady pro vypracování:

Zpracování teoretických východisek práce (hodnotový systém a jeho formování).

Provedení kvantitativního výzkumu (metoda – dotazník).

Zpracování a vyhodnocení dat.

Přijetí odpovídajících závěrů.

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

MATĚJČEK, Z. /Co děti nejvíc potřebují./ Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-504-2.

MATĚJČEK, Z. /Co, kdy a jak ve výchově dětí./ Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-325-3.

MOŽNÝ, I. /Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života./ Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-624-1.

MOŽNÝ, I. /Moderní rodina: Mýty a skutečnosti./ Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.

MOŽNÝ, I. /Rodina a společnost./ Praha: Slon, 2008. ISBN 978-80-86429-87-8.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Jakub Hladík
Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce:

17. února 2009

Termín odevzdání diplomové práce:

15. května 2009

Ve Zlíně dne 17. února 2009

L.S.

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ/DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové/bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová/bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou/bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou/bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové/bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové/bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Ve Zlíně 5.5. 2009

.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užíje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Opírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá aspekty hodnotového systému žáků a studentů víceletého gymnázia.

Teoretická část pojednává o charakteristických rysech etap vývoje dětí, pubescentů a adolescentů a základních faktorech duševního vývoje. Zabývá se pojmy hodnota a hodnotová orientace, popisuje typy rodiny a její vliv na hodnotové preference.

V praktické části je formou dotazníku zjišťována hodnotová orientace žáků a studentů, jejich vztah ke vzdělání. Výzkum byl prováděn na ZŠ a gymnáziu, výsledky jsou zpracovány v tabulkách a grafech a porovnávány s jinými zveřejněnými sociologickými výzkumy.

Klíčová slova: pubescenti, adolescenti, rodina, hodnoty, hodnotová orientace, postoje a zájmy, vzdělávání a kompetence, kariéra.

ABSTRACT

This diploma thesis studies aspects of value system of pupils and students of 6-year grammar school.

Theoretical part covers typical stages in development of children, pubescents and adolescents and basic factors of psychical development. It studies the terms value and value orientation, describes types of families and their influence on value preferences.

In practical part value orientation of pupils and students and their attitude towards education is explored in a form of a questionnaire. The research was conducted at elementary school and grammar school; results are listed in tables and charts and compared with other published sociological researches.

Keywords: pubescents, adolescents, family, values, value orientation, attitude and interests, education and competences, career.

Poděkování:

Ráda bych zde touto cestou upřímně poděkovala své mamince za podporu, kterou mi v průběhu psaní diplomové práce poskytla, dále Mgr. Vladimíru Svobodovi za podporu a pomoc s výzkumem a v neposlední řadě Mgr. Jakubu Hladíkovi za laskavé a trpělivé odborné vedení mé práce a za podnětné připomínky, které přispěly k jejímu napsání.

OBSAH

ÚVOD	9
CÍL DIPLOMOVÉ PRÁCE	10
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 HODNOTOVÁ ORIENTACE DĚTÍ A MLÁDEŽE	12
1.1 HODNOTY A HODNOTOVÁ ORIENTACE, POSTOJE A ZÁJMY	12
1.1.1 Charakteristické rysy etap vývoje dětí	16
1.1.2 Základní faktory duševního vývoje.....	18
1.1.3 Činitelé vývoje osobnosti	19
1.1.4 Různé teorie vývoje dítěte.....	20
1.1.5 Zobecnění základních vlivů	21
1.1.6 Typy rodiny a jejich vliv na vývoj jedince.....	27
1.1.7 Volnočasové aktivity, funkce školy	28
1.2 SHRNUÍ VÝVOJE HODNOTOVÉHO SYSTÉMU	29
2 SOUČASNÁ RODINA	31
2.1 RODINA, HISTORICKÉ TEORIE O RODINĚ.....	31
2.1.1 Současné problémy a názory na rodinu	33
2.1.2 Hlavní úkoly rodiny	34
2.2 NOVÁ RODINA	36
2.3 SHRNUÍ SOUČASNÉ RODINY	38
3 ZÁVĚR K TEORETICKÉ ČÁSTI	39
II PRAKTICKÁ ČÁST	40
4 PROJEKT VÝZKUMU	41
4.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	41
4.2 CÍLE VÝZKUMU	41
4.3 OPERACIONALIZACE POJMŮ	41
4.3.1 Vědomosti	42
4.3.2 Vzdělávání a kompetence	42
4.3.3 Kariéra.....	43
4.3.4 Hodnoty, hodnotová orientace	43
4.4 HYPOTÉZY VÝZKUMU.....	44
4.5 METODY VÝZKUMU.....	44
4.6 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU	45
5 VÝZKUM	47
5.1.1 Platnost jednotlivých hypotéz	52
ZÁVĚR	53
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	55
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	56
SEZNAM TABULEK	57
SEZNAM PŘÍLOH	58

ÚVOD

Mládí je krátkým údobím mezi dětstvím a dospělostí. Vyrůstá z dětství, kdy je dítěti vše poskytováno a téměř nic se od něho nežadá. Pro dítě je samozřejmostí více přijímat než dávat. V postupném osamostatňování se od biologické závislosti na rodičích, odpor k autoritám a určitý stupeň anarchie je prvním krokem k samostatnosti. Mladý člověk najednou dobře ví, co všechno nechce, ale ví také co chce? Jaká je dnešní mládež, jaké hodnoty jsou jí vlastní? Na tuto otázku není jednoduchá odpověď. Důležité je se o tuto problematiku zajímat, snažit se pochopit chování a vnitřní svět mladých lidí. Člověk bez hodnot nemůže žít, představují součást jeho života. Mládež nejnáze přebírá myšlenky, hodnoty, postoje a chování. Je proto velmi důležité, jaké hodnoty jsou mládeži předkládány, v jakém sociálním prostředí mladý člověk vyrůstá. Ve své práci bych se chtěla zabývat důležitým obdobím v životě, obdobím pubescence a adolescence a aspektů ovlivňujících vývoj jejich hodnotové orientace. Jedním z aspektů, který ovlivňuje a usměrňuje systém hodnot a chování jedince, je rodina. Rodina je důležitým prostředím, ve kterém se formují hodnoty mladého člověka. Dalšími aspekty působícími na mládež je škola, spolužáci, kamarádi a také média, včetně nových informačních a komunikačních technologií, která nejradikálněji proměňují životní pole současné mládeže. Víím, že jsem se touto prací jen dotkla tématu hodnot mládeže. Mým záměrem bylo vybrat z mnohých hodnot ty, které se nejvíce týkají žáků a studentů. Je to hodnota rodiny a hodnota vzdělání.

CÍL DIPLOMOVÉ PRÁCE

Cílem diplomové práce je ukázat, jakou roli hraje vzdělání v hodnotovém systému dětí a mládeže. Jak ovlivňuje hodnotové preference rodina, vzdělání rodičů, kamarádi, škola, ale i celá společnost, její pohled na základní hodnotové faktory, na hledání hodnot a vlivů, které tyto hodnoty ovlivňují. Víím, že je to velmi široké téma, které závisí na úrovni té které společnosti, na stupni jejich rozvoje, demografických podmínkách. Proto jsem se zaměřila jen na velmi úzkou problematiku, zda s přibývajícím věkem mění vztah ke vzdělání v hodnotovém systému. Vyhodnotit rozdíl pohledu na důležitost vzdělání v hodnotovém systému žáků a studentů v závislosti na druhu studia a vzdělání rodičů. Při hodnocení mé práce nebudu brát na vědomí možnost rozdílu pohledu chlapců a dívek na hodnotovou stupnici v jejich věku.

V mé práci dochází k propojení dvou blízkých společenských oborů - sociologie, která zkoumá sociální život jednotlivce, skupin a společnosti a psychologie, která zkoumá lidské chování, duševní procesy a tělesné prožitky. Tyto dva obory se budou v mé práci prolínat, někdy i překrývat.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 HODNOTOVÁ ORIENTACE DĚTÍ A MLÁDEŽE

Téma mé diplomové práce je zaměřeno na aktuální problémy doby a sociální pedagogiku, smysl života, kvalitu života a hodnotovou orientaci současných dětí a mládeže a faktory působící na hodnotové orientace dětí a mládeže v rodině a ve škole.

Děti a mládež nejnázve přebírají myšlenky, hodnoty, postoje a chování, které je sociálním prostředím nabízeno. Je proto velmi důležité, jaké hodnoty jsou dětem a mládeži předkládány a v jakém sociálním prostředí mladý člověk vyrůstá. Právě hodnoty, jsou-li v tomto věku přijaty, významně ovlivňují jejich životní styl.

V první části se budu věnovat vysvětlením základních pojmů a charakteristice jednotlivých fází vývoje dětí. V druhé části budu charakterizovat vlivy a změny hodnotového systému v současné době s pohledem změn v dnešní rodině, společnosti, vlivu školy a okolí na hodnotovou orientaci dětí a mládeže. Ve třetí části se budu zabývat konkrétním smyslem mého výzkumu, postupů a pohledů na základě možných metodologických přístupů jednotlivých autorů.

1.1 Hodnoty a hodnotová orientace, postoje a zájmy

Hodnoty a hodnotová orientace jsou součástí každé osobnosti. Hodnoty jsou určité jevy, přístupy, potřeby, zájmy a postoje, které si vybíráme, podle výběru potom usměřujeme své chování. Známe hodnoty sociálně morální, např. přátelství, láska, hodnoty poznávací a tvůrčí jako je vzdělání, zájmy a hodnoty materiální jako jsou peníze.

Významy hodnot jsou pozitivní nebo negativní, více či méně prioritní. Pro možnost posouzení musíme hodnoty rozdělit podle společenské důležitosti, která ve značné míře ovlivňuje přístup k těmto hodnotám. Základní obecné hodnoty tvoří smysl života, vyjadřují ho. Můžeme mezi ně zařadit takové hodnoty, jako je moudrost, štěstí, zdraví. Do druhé skupiny patří hodnoty, které konkretizují smysl života. Je to láska, manželství, úspěch. Každý z nás si dovede představit význam těchto hodnot, ale pro každého jedince to má jiný subjektivní smysl.

Další z pojmů, který se v souvislosti s hodnotami používá, a to ve vzájemném vztahu s předchozími skupinami, jsou ideály, označované jako společensky všeobecně uznávané hodnoty.

Během života, socializačního procesu, člověk neustále hodnotí a vybírá, chová se podle hodnot, které mu jsou nejbližší v té které životní situaci. Svůj výběr dovede zdůvodnit či vysvětlit, ale základy hodnotového systému při určitých životních situacích hrají podvědomě hlavní roli. Známe hodnoty kladné, po kterých toužíme, za kterými jdeme. Naopak hodnotám záporným se snažíme vyhýbat.

„V sociologii zkoumáme hodnoty uspořádané v soustavě hodnot. Hodnoty tedy nelze chápat úplně odděleně, nýbrž vždy tvoří uspořádané soustavy, hierarchii hodnot. Tak se také nejčastěji zkoumají v sociologii: v dotazníku se od respondentů žádá, aby připravený seznam obecných hodnot zhodnotili, to jest uspořádali. Na základě takových výzkumů se pak hovoří o hodnotové orientaci“ (Velký sociologický slovník, 1999, s. 376).

„Hodnotová orientace tvoří nejdůležitější součást vnitřní struktury osobnosti. Odráží její životní zkušenosti, umožňuje rozlišovat podstatné a nepodstatné, významné a nedůležité pro daného člověka. Kvalitativní rozdílnost subjektivních hodnotových orientací závisí na řadě faktorů, na osobnosti a věku jedince, na stupni a formách jeho adaptace vůči sociálnímu okolí, na kulturním prostředí“ (Velký sociologický slovník, 1999, s. 376).

Hodnoty určují styl života. Hodnotový systém je uspořádání hodnot a preferencí, názorů a postojů pro chování každého z nás jak vůči sobě tak vůči společnosti.

Z řady typologií, které se touto problematikou zabývají, jsem si vybrala známou typologii hodnotových orientací Edvarda Sprangera (Kohoutek, R. 1998, s. 64).

Rozlišuje typ:

- teoretický, jehož cílem je hledání pravdy, hodnota je *poznání*
- ekonomický, jehož cílem je sebezáchova, hodnotou je *užitečnost*
- estetický, jehož cílem je hledání harmonie, hodnotou je *krása*
- sociální, jehož cílem je konání dobra, hodnotou je *láska*

- politický, jehož cílem je ovládnání druhých, hodnotou je *moc*
- náboženský, jehož cílem je sebepřesah, hodnotou je *jednota s Bohem*

Zájmy se obvykle definují jako trvalejší zaměření jedince na určité činnosti a objekty, jimiž se zabývá. Zájmové zaměření ovlivňuje podstatným způsobem způsob života i vztah k lidem a celkovou úroveň člověka. Mladý člověk bez zájmů se nudí, má pocit prázdného života a může snadno propadnout některému typu závislosti. Proto je důležité pěstovat zájmy již od útlého věku dítěte. Zájmy si zpravidla vybírá buď podle zájmu rodičů, později podle kamarádů a přátel (Severová, 2006).

Postoje jsou postaveny nad zájmy, protože vyjadřují hodnocení světa kolem nás. Postoje si každý člověk třídí a tvoří si svůj žebříček (hierarchii) hodnot. Tato hierarchie pak významným způsobem orientuje celý život člověka a ve spojení s jeho charakterem je základem neopakovatelnosti jednání jednotlivce. Pořadí hodnot se může během života měnit pod vlivem životně významných událostí (Severová, 2006).

Důležitost postojů je v situacích, které ovlivňují naše chování, a tím zvýrazňují nebo umožňují zvýraznit naše postavení ve stratifikační rovině. Tehdy si uvědomíme, jak důležité jsou funkce postojů. Právě funkce postojů v pubertálním a adolescentním období sehrávají velmi významnou roli. Je to způsobeno nízkou sebehodnotící skutečností.

Abych zdůraznila důležitost funkce postojů z hlediska sociologického při socializaci jedince a vlivu kolektivu, školy a společnosti, musím je uvést, jak je definovala ve své knize Psychologie Rita Atkinson (2003, s. 618 - 619).

1. Instrumentální funkce: Postoje, které zastáváme z praktických nebo utilitárních (prospěšných) důvodů. Vyjadřují zvláštní případy naší obecné touhy po dosažení prospěchu nebo odměny a přání vyhnout se trestu

2. Znalostní funkce: Postoje, které nám pomáhají vytvářet si názor na svět. Vnášejí řád do rozmanitých informací, jež musíme v denním životě vstřebat. Jsou to schémata, která nám umožňují účinně uspořádat a zpracovat informace (zjednodušují realitu a zkreslují naše vnímání událostí)

3. Hodnotová funkce: Postoje vyjadřující naše hodnoty. Jsou odvozeny od hlubší hodnotové orientace či sebepojetí, vykazují tendenci k vzájemné konzistenci.

4. Ego obranná funkce: Postoje, které nás chrání před úzkostí nebo ohrožením naší sebeúcty

5. Sociálně adjustační funkce: Postoje, které nám pomáhají, abychom se cítili součástí společenství. Příklad: Lidé, kteří zastávají předepsaná přesvědčení a postoje určité církve nebo politické strany, protože je zastávají jejich přátelé, rodina, sousedé. Vlastní obsah přesvědčení a postojů je méně důležitý než sociální vazby, které umožňují. Postoje sloužící především sociálně adjustační funkci se pravděpodobně změní, jestliže se změní sociální normy.

Podle výzkumů se ukazuje, že vědomí vlastních pubertálních změn má větší vliv na sebehodnocení u dívek než u chlapců. Dívky také vnímají ve větší míře dospívání než chlapci a to zvýšenými zásahy do svého života (menstruace, podíl na „ženských pracích“ doma, zvýšená kontrola ze strany rodičů). Chlapci vnímají pubertální změny u sebe většinou pozitivně (růst svalové hmoty, síly, výkonu, apod.), a také změna statusu jim přináší více výhod než omezení. (Brooks-Gunn, 1987; Petersen, Silbereisen, Sorensen, 1992).

Právě v období puberty a adolescence dochází k řadě změn v chování jedinců. Tyto postoje jsou způsobeny například negativními vlivy a zkušenostmi, které mohou mít negativní důsledky. Je to především rozchod a rozvod rodičů, špatná komunikace s jedním z nich, změna školy, snížení ekonomických podmínek v rodině.

„Druhý faktor, který může ovlivnit chování jedince je přesvědčování, které může mít racionální nebo emocionální podobu a případně i kombinovanou.“ (Nakonečný, 2001, s. 150).

Tyto změny mohou být proto dosti výrazné, neboť chybí životní zkušenosti, určitý rozpor mezi hodnotami obecnými a danými a ideály při nízké rozpoznávací schopnosti svých vlastních zkušeností. Řada pubescentů a adolescentů potom podléhá určitému tlaku svého okolí. To může ovlivnit jejich celkový postoj k hodnotám.

Také u českých adolescentů máme srovnatelné údaje o percepci a hodnocení vlastního dospívání, jak ukázaly výsledky výzkumu adolescentů (Macek, Mareš, Ježek, Valášková, 2002), ve kterém se srovnávaly osobnostní charakteristiky věkových kategorií 13 a 17 let. Nejde o otázku hodnocení vlastní postavy a části těla, ale především o celkové sebehodnocení.

Další faktor, který silně ovlivňuje hodnoty a hodnotovou orientaci adolescentů, je dotváření abstraktního myšlení, schopnost představit si reálně neexistující, kombinační schopnosti, především schopnost reflektovat sebe jako subjekt vlastního myšlení, což vede ke zvýšenému egocentrismu. To spolu s přibývajícimi životními zkušenostmi a kvantitou informací způsobí vyšší míru sebereflexe, což má významný vliv na tvoření hodnot a sebehodnocení (Blatný, Osecká, Macek, 1993).

V praktickém důsledku to znamená, že jedinec začíná uvažovat o možných variantách řešení problému s vědomím, že na tomto řešení se podílí sám, čímž přispívá k pocitům vlastní autonomie a hodnoty. Můžeme říci, že dochází ke snaze uznání sama sebe a to jak v rodině, tak ve skupině svých vrstevníků.

Hodnotová orientace proto tvoří nejdůležitější součást vnitřní struktury osobnosti. Pokud to zobecníme, odráží jejich životní zkušenosti a umožňuje rozlišovat podstatné od nepodstatného, významné a nedůležité pro konkrétního člověka. Hodnoty tvoří oproti potřebám motivaci, která má více socializační a kultivační charakter a proto je tedy více spjata se společenským systémem. Z toho vyplývá, že obraz preferencí, jejich pořadí, tvoří hodnotovou orientaci samotného jedince, ale i strukturu vzájemných hodnotových vazeb.

V této kapitole jsem chtěla ukázat složitost sociologického přístupu k hodnotám a hodnotovému systému z hlediska socializace jedince v propojení s psychologickým vývojem.

1.1.1 Charakteristické rysy etap vývoje dětí

Tak, jak se mění a jsou složité pohledy z hlediska sociologie na hodnoty, myslím si, že tento vstup vývoje jedince je ten, kde se vzájemně prolínají sociologické a psychologické otázky. Existuje několik výkladů periodizace vývoje člověka, významné jsou např. Eriksonova a Freudova. Já jsem si pro svoji práci zvolila periodizaci vývoje lidského jedince, jak ji předkládá J. Langmeier a D. Krejčířová (2000):

Prenatální období je vymezeno početím, pokračuje vývojem plodu a končí narozením. Již v tomto období jsou zjišťovány určité psychické funkce a reakce.

Novorozenecké období zahrnuje první měsíc života po narození, důležitý je zde především kontakt s matkou. *Kojenecké období* trvá do konce prvního roku života, je charakteristické neuvěřitelně rychlým rozvojem dítěte, které se vyvíjí jak po stránce senzomotorické, tak i emocionální. Citový vývoj je spojen s formováním prvních trvalejších sociálních vztahů. Kromě biosociálního kontaktu s matkou se týká i ostatních blízkých lidí, kteří o dítě pečují.

Batoletí období zahrnuje druhý a třetí rok života. Rozvíjí se jemná motorika a specifické formy lidské komunikace. Dítě se postupně “odpoutává“ od matky, vznikají první vrstevnické vztahy

Předškolní věk končí vstupem do školy, dítě používá řeč k regulaci svého chování, poprvé překračuje rámec své rodiny a se svými vrstevníky dokáže realizovat kooperativní a konstruktivní hry. Umí kreslit, převažuje názorné myšlení, formuje se svědomí.

Mladší školní věk je ohraničen vstupem do školy až po věk 11 - 12 let. U dítěte se objevují první známky pohlavního dospívání, postupuje rozvoj myšlení i sociálních vztahů, začíná se rozvíjet sebepojetí a sebehodnocení.

Na období mladšího školního věku navazuje období dospívání.

Dělí se na období *pubescence*, věk 10 - 15 let, je to období plné biologických, psychických i sociálních změn. Tento věk je charakteristický tím, že se začínají formovat vrstevnické vztahy a pravidla skupinového chování. Dítě se stává zodpovědnější, vytváří si oblast zájmů a roste úloha kognitivního učení a vzdělávání. Dochází k vyhocení konfliktů, zájmů a vznikají problémy sociální identity.

Období *adolescence*, věk 15 - 22 let. Je charakteristické postupným osamostatňováním od původní rodiny, prohlubováním vztahů k vrstevníkům. Dospívající nabývají zákonných práv a povinností, mají schopnost vybrat si činnost, která má v dané situaci prioritu, koordinují své zájmy a dosahují počátku “krize adolescence“

1.1.2 Základní faktory duševního vývoje

Na duševním vývoji člověka se spolupodílejí tři základní faktory, které sehrávají rozhodující roli v rozvoji jak psychickém, tak socializačním.

I. Faktory podmíněné organicky

První faktor jsou *zdeděné genetické informace*, tzv. genotyp, základ dispozic.

Do genetických dispozic patří i *vrození činitelé*, což je mutace genu na základě dědičné posloupnosti.

V současné době se uvádí i třetí faktor dědičnosti a to jsou *vlivy kongenitální*, což znamená, že jsou to důsledky působení v období prenatálním a perinatálním (Čačka, 1997, s 13).

II. Faktory vnějšího prostředí

Dalším faktorem, který sehrává ve vývoji důležitou roli, je prostředí.

Patří sem *konstituční činitelé* - stabilní fyzikální a chemické faktory a *variabilní činitelé* - faktory zvrátané, poplatné osvojeným a akceptovaným aspektům širšího sociálního prostředí jako je výchova a výuka, dále hodnoty, normy a cíle sociálních skupin (Čačka, 1997, s 13).

III. Subjektivní faktory

Jsou tvořené stále pronikavějším poznáním a dále postupně vyspělejšími tendencemi vlastního Já. Je to faktor seberegulace, tj. schopnost svobodného rozhodování, sebezposuzování, seberealizace a osobních ideálů.

Tento faktor zaznamenává během lidského života největší změny, neboť se vytváří na základě životních zkušeností, profese a sociální stratifikace ve společnosti.

Můžeme říci, že tento subjektivní faktor závisí ze značné míry na výchově a rodině - primární skupině. Jde o to, jaké dostaneme vzory v chování.

Dítě totiž přijímá vzory na vědomé i nevědomé úrovni. Takto se rozhoduje i v dospělosti (Čačka, 1997, s. 13).

Myslím si, že toto hodnocení plně vystihuje základní faktory duševního vývoje člověka. Chci zdůraznit, že ani jeden faktor nepůsobí jednoznačně, neboť každý z nás je jedinečná, specifická osobnost a proto dopad jednotlivých faktorů na každého jedince může být různý.

1.1.3 Činitelé vývoje osobnosti

Z hlediska možností ovlivňování charakteristik osobnosti je velmi významná otázka podílu vnějších (fyzikálních i sociálních) a vnitřních (organických i psychických) činitelů na jejich formování. Při studiu různých koncepcí řešících tuto otázku mě nejvíce zaujaly teorie J. Švancary (1967).

1. Elementární duševní funkce, např. zraková ostrost, motorické či grafické projevy, jsou obvykle relativně více determinovány geneticky než prostředím a výchovou, zatímco komplexnější duševní útvary vyšších vrstev osobnosti, např. sebezposuzování, hodnocení jiných, vzdělanost, hodnotové vědomí, jsou více závislé na vnějších kultivačních činitelích.

2. Schopnosti a vlastnosti, např. labilita, dominance, vykazující krajní míru projevu, jsou zpravidla silněji determinovány geneticky než prostředím a výchovou. Kdežto charakteristiky vykazující jen střední hodnoty projevu bývají výrazněji závislé na vnějších vlivech prostředí a výchovy.

3. V průběhu vývoje od mládí do dospělosti relativně ubývá váhy biologické determinovanosti psychických funkcí osobnosti a stále větší vliv postupně přebírají vnější podmínky a více či méně vyhraněné a stabilní náměty subjektu.

Ve shodě se současným pojetím člověka jako „aktivní bytosti“ je stále průkaznější, že ani malé dítě není pouze pasivně „socializováno“ zvnějšku, ale samo se v průběhu vývoje stále výrazněji podílí na dynamickém procesu vlastní kultivace

(např. výběr zájmů, formování ideálů) prostřednictvím stále vyspělejších východisek a mechanismů vlastního sebeřízení (vědomých i podvědomých). Výše uvedené hypotézy můžeme již dnes doplnit i o s věkem výrazně vzrůstající podíl tendencí vlastního „Já“ a dalších integračních systémů sebeřízení v procesu celoživotního rozvoje osobnosti.

4. Na cestě k autonomii osobnosti se těžiště východisek řídicích systémů s věkem postupně přesouvá od převahy „biogenetických činitelů“ a vnějších vlivů ke stále vyššímu podílu „Já“. V průběhu dospívání dochází ke stále vyššímu souladu všech dílčích složek „Jáství“ (sebepoznání, sebepojetí, seberealizace), to se pak promítá jak do jednoty „prožívání“, tak úrovně determinant chování.

5. Na nejvyšší úrovni rozvoje osobnosti pak již dominuje více či méně vyspělá osobnost (vzdělaná, moudrá, charakterní).

Na hodnocení a popisu vývojových činitelů mě zaujala především komplexnost celého problému vývojových činitelů. Právě tato komplexnost dokáže pojmut rychlé změny a vlivy v současné společnosti (rodina, škola, politický systém, možná nezaměstnanost, výrazné snížení životní úrovně), které mohou při výrazných změnách sehrát podstatnou roli při vývoji osobnosti. Tím myslím, že řada jedinců při změnách v jednotlivých oblastech reaguje různě až neadekvátně na nově vzniklou situaci, často ne podle známých hypotéz.

1.1.4 Různé teorie vývoje dítěte

Jestliže se podíváme v širších souvislostech na faktory, které ovlivňují vývoj dítěte, můžeme zobecnit tyto nejdůležitější vlivy.

Je to především otázka citového vztahu rodiny, primární skupiny. Otázka nedostatečného tělesného kontaktu, která způsobuje obavu z opuštěnosti, vnitřní zmatek, který vyvolává strach a způsobuje stres v různých formách. Tento stres potom způsobuje určitou blokaci paměti. Tato blokace se projevuje sníženou schopností při učení, zapamatování si znalostí, jejich vybavování, což může vést k určité intelektuální zaostalosti. Tato intelektuální zaostalost se stává v celkovém vývoji dítěte hendikepem, který ho determinuje v interpersonálních vztazích.

Pro zdravý fyzický a duševní vývoj dítěte mají zásadní význam hračky. Rozvíjí jak motorické schopnosti dítěte, tak i intelektuální a ve společném hraní s dospělými, především s rodiči, se stávají nejlepším učebním nástrojem. Samozřejmě je zde podmínka, že i hračky a hry musí odpovídat věku dítěte, jeho duševnímu stupni vývoje.

V případě použití neadekvátních hraček věku dítěte a neobjektivním nárokům dítěte mohou tyto hračky vytvořit určitý blok pro zdravý vývoj dítěte (dítě se tvořivě nezúčastní přímo hry, spíše hra u něho vytváří komplexy nebo strach z nepochopení či umu).

V případě použití adekvátních hraček k věku dítěte se dítě prostřednictvím her učí poznávat samo sebe a zdokonalovat své motorické a psychické schopnosti.

Nesmíme zapomenout na další socializační prvek a to je vzor obou pohlaví. Tento vzor je potom důležitým článkem, aby se dítě stalo nezávislým, samostatným jedincem. Nejde jen o vyřešení Oidipovského či Elektřina komplexu, ale jde o celkový pohled na vzorce chování, které dítě ovlivní v pozdějším věku. Oidipovský či Elektřin komplex, což je uvědomování si mužské či ženské role, je velmi důležitou otázkou, ale ve většině případů přirozenou cestou odezní.

Pokud oba vzory fungují dobře, je dítě schopno v dospělosti převzít danou roli určitého pohlaví jejich vzorce v otázce chování, reakcích a mužského a ženského pohledu na danou životní situaci.

Bohužel v současné době nepřítomnost jednoho ze vzoru pohlaví, ať otce či matky, se odráží v dospělosti v problémech vlastních partnerských vztahů.

Touto problematikou se budu zabývat podrobněji v kapitole o současné rodině.

1.1.5 Zobecnění základních vlivů

Za období puberty je považováno období od 10 do 14 až 15 let. Období adolescence je období od věku 15 až 22 let. Je diferencováno na fáze ranné (15 - 16 let), střední (16 - 18 let) a pozdní adolescence (19 - 22 let).

Puberta a adolescence je svébytným obdobím plným změn, rozporuplného prožívání a sebezpozorování, období mezi dvěma vývojovými etapami a to dětstvím a dospělostí.

Toto období klade velké nároky jak na nejbližší okolí, především rodinu, tak i na pubescenta, adolescenta samotného.

Vývojové změny pubescentů a adolescentů se dají klasifikovat na biologické, kognitivní, emocionální a sociální.

O biologických změnách se zmíním jen krátce, neboť pro můj výzkum nejsou podstatné. Vedle primárních a sekundárních pohlavních znaků je pro dnešní dobu uznávaná metabolická teorie dospívání. Pro začátek puberty jsou pro obě pohlaví charakteristické změny v proporcích postavy, tzv. kritická tělesná hmotnost, což se projevuje u chlapců přírůstkem na váze (svalová hmota) a u dívek charakteristické ženské rysy (ňadra, boky). Pubescent vnímá svůj tělesný vývoj velmi citlivě, vlastním tělem se výrazně zabývá. Důležitý je sociální kontext, tedy jak posuzují pubescenta a adolescenta ostatní.

Důležitým faktorem pro nás jsou kognitivní (poznávací) změny, kde dochází v průběhu puberty k rozvoji formálních logických operací, rozvoji abstraktního myšlení, mění se charakteristika paměti jak krátkodobé, tak dlouhodobé. To způsobuje spolu s přibývajícím životními zkušenostmi i kvantitu uložených informací. Dospívající je již schopen uvažovat hypoteticky, abstraktně, je schopen různé myšlenky kombinovat a integrovat a uvažovat systematicky.

V průběhu samotné adolescence se potom především rozšiřuje emocionalita, citové zážitky se více diferencují. Emoční labilita se odráží od posunu nálad pozitivních až po negativní, dochází k zvýšené míře sebereflexe, egocentričnosti a potřebou sebehodnocení, které bývá často kolísavé a labilní.

Zde mají svůj nezastupitelný význam sociální a kulturní faktory a především styl a způsob výchovy v rodině.

Dívky ve srovnání s chlapci častěji manifestují psychické potíže související s pubertálními změnami v rané etapě. Ve střední a pozdní adolescenci dochází k odeznívání náladovosti, naopak se objevuje období "prvního vystřízlivění", což je konfrontace reality všedního dne s vysněnými představami a ideály.

Pro oblast interpersonálních vztahů platí, že se chlapci hodnotí dominantněji a průbojněji, dívky jako citlivé a vstřícnější bytosti.

Proces osamostatňování a diferenciací vztahů a vazeb v tomto kognitivním období hraje rozhodující roli následně v partnerství, rodině, přátelství i profesi. Aspekt interpersonálních vztahů a s ním rozvoj komunikačních dovedností vede k větší sebejistotě, k vědomí sociální prestiže a většího pocitu vlastní hodnoty.

To znamená v rámci rodiny o uznání vlastní pozice a u vrstevníků vlastního zhodnocení. Vazby a vztahy v rodině zůstávají hlavním faktorem socializace.

Z pohledu většiny dnešních rodičů je nutno brát fakt, že jsou si vědomi přirozenosti opozice svých dětí, berou je jako přechodnou nutnost a tím oslabují hloubku zjevného konfliktu.

Hledání vlastní identity je náročný proces adolescentů. Psychoanalytik E. H. Erikson (1999) navázal na hodnocení vývoje Langmeiera a rozšířil ho o určité poznatky. Rozdělil vývoj člověka od narození až po stáří do osmi základních stádií a osobní zralosti. Ke každé fázi přiřadil specifická vývojová témata a úkoly:

- kojenecký věk: důvěra proti nedůvěře
- batolecí věk: iniciativa proti vině
- mladší školní věk: snaživost proti méněcennosti
- dospívání: identita proti zmatení rolí
- raná dospělost: intimita proti izolaci
- střední dospělost: generativita proti stagnaci
- pozdní dospělost: sebezpřijetí proti zoufalství

Absolvování každého z osmi stádií přináší životní mohutnost dynamiky člověka nebo základní adaptivní vlastnosti ego. Pro každé z vývojových stádií to jsou postupně: naděje, vůle, účel, kompetence, věrnost, láska, péče, moudrost.

Podobný přístup má i náš psycholog, již zmiňovaný J. Langmeier. Oba se shodují, že vývojový úkol adolescence je především vytváření identity vlastního Já, tedy kdo jsem, kam patřím, kam směřuji. Jsou to nejdůležitější otázky, které si mladý člověk klade, těmito otázkami žije a hledání odpovědí na ně je jeho vývojový úkol. Zralé děti jsou ty, které vykazují vlastnosti přiměřené jejich věku a zkušenosti.

Součástí výchovy ke zralosti je nejen výchova k poznání, sebevyjadřování, k vzájemné úctě a výchova k pochopení mravních ideálů.

Společensky je tento věk chápán jako období určitého moratoria, kdy dospívající může zkoušet různé aspekty života, hledat svoji cestu, sebe sama a to prostřednictvím vztahů, poznáváním vlastních fyzických i psychických limitů. Nejdůležitější jsou pak konfrontace s hodnotami blízkých, především rodičů. Fáze sebepoznání se tím rozšiřuje, je to však náročný proces jak ze strany adolescenta, tak i jeho rodiny.

Velmi důležitým faktem je rodičovský zájem, jejich angažovanost, intenzita vzájemných interakcí a podstata rodičovské autority. Potom konflikty nevadí, protože adolescenti mají pocit, že svobodně mohou vyjadřovat názory a bere se na ně ohled.

Konflikty a hádky podle výzkumů prožívají chlapci citlivěji, pozitivní atmosféra je pozitivně ovlivňuje. Cítí-li od rodičů porozumění a akceptaci, jejich sebezdokonalování se pozitivně rozvíjí. To znamená, že chlapci, kteří mají otce a ten je chválí, pocit jejich vlastní hodnoty se velmi rozvíjí.

U dcer hraje podobnou roli matka, ale současně i postavení otce, který se výrazně podílí na chodu rodiny. Potom je sebehodnocení totožné jako ve vztahu otec - syn.

Někdy však rodiče nereagují, především na konci adolescence, zrale a s nadhledem. V tomto období, kdy egocentrismus dospívajících je největší, se řada rodičů pokouší zvýšit kontrolu, což zvyšuje napětí a vyvolává konflikty.

Srovnání chování a životního stylu adolescentů a rodičů nevykazuje tolik zásadních odlišností. Řada studií ukazuje, že adolescenti svoji hodnotovou orientací se více podobají vlastním rodičům, než svým přátelům a vrstevníkům. Kvalita vztahu rodič - adolescent pak odráží i kvalitu vrstevnických vztahů.

Vysoká míra kontroly a přísnost vede k zvýšené orientaci na vrstevníky a vytváření tzv. „aliance proti rodičům“.

Dalším důležitým faktorem, který se podílí aktivně na rodinné socializaci jsou sourozenci. Starší sourozenci, kteří jsou věkově o 4 - 5 let, zde sehrávají většinou pozitivní roli. Společně s mladším sourozencem hájí pozici a potřeby vůči vlastním rodičům. Jde většinou o společné prosazení svých potřeb, pohledů ale i vnějších

norem, při nichž mají stejné zájmy. Jedná se především o způsob oblékání, vyjadřování, vedlejších volnočasových zájmů. Pomoc může být i v otázce při navazování prvních sexuálních zkušeností a známostí.

Pozitivní vztah starších sourozenců je také v oblasti zprostředkování do světa dospělých i opačně. Pokud jsou věkově blízcí, jsou příslušníci stejné generace a mají podobné potřeby, postoje a zájmy, reprezentují stejnou kulturu. Dále se aktivně podílí na rodinné socializaci, ovlivňují svého sourozence přímo i zprostředkovaně přes svůj vliv v rodinné konstelaci, jsou mediátoři konfliktu s rodiči, ale také se výrazně podílí na zprostředkování pohledu vůči ostatním dospělým (učitelé, starší lidé).

V dospívání mají velký význam vrstevnické vztahy mezi spolužáky a kamarády. Jedná se o vzájemné poskytování informací, názorů nebo jenom nezávaznou komunikaci a diskuse o tématech, které mladé lidi zajímají. Mladý člověk se cítí dobře, pokud ukáže před svými vrstevníky znalosti z různých oborů, např. sportu, hudby, počítačů.

Charakter vrstevnických vztahů se v průběhu adolescence vyvíjí od pocitu být viděn, slyšen a oceňován až po větší osobní angažovanost ve sportovních klubech, zájmových organizacích, školních třídách či vrstevnických skupinách, partách.

Být součástí vrstevnické skupiny, tak dospívající získává sociální status a pocit vlastní hodnoty. Kamarádi si vzájemně poskytují zajímavé informace, vztahy jsou prostorem pro uvědomování si vlastní hodnoty. Pozitivní hodnocení a obliba u svých vrstevníků má vliv i na vyšší sebehodnocení.

V mém výzkumu jsem mimo jiné položila adolescentům dvě otázky na zjištění, pro které znalosti či schopnosti jsou u svých kamarádů oblíbení a jestli si myslí, že si jich spolužáci váží pro jejich znalosti. Tuto problematiku blíže vyhodnotím ve výzkumné části.

Obecně se však ukazuje, že obliba u vrstevníků se zvyšuje u chlapců, pokud umí „držet slovo“ a u dívek, pokud jsou společenské, neurážlivé a umí naslouchat.

Chování vrstevníků ovlivňují procesy rozhodování v běžných situacích, které jsou zdrojem standardů chování. A pokud nejsou pro adolescenta rodiče jako základní model chování, slouží jako model právě chování vrstevníků. Samozřejmě velmi často

dochází k určité kombinovanosti standardů chování, ale vždy jeden z modelů buď rodiče nebo vrstevníci převládou.

Klíčovým aspektem socializace je považováno osvojení mravních norem a společenských hodnot. V dětství se opírá morálka o jasná pravidla určovaná především rodiči a školou. V adolescenci se morálka utváří na dvou základech. Je to rozvoj logického a abstraktního myšlení, které vede k úvahám o spravedlnosti, dobru a zlu. Jsou to ty známé příklady pohledu na určité problémy, které jsou kategoricky stavěny na úroveň "černá, bílá". Dále jsou to měnící se vztahy k nejbližšímu sociálnímu okolí, tj. rodičům, sourozencům, příbuzným a přátelům. Tím, že si adolescenti uvědomují hodnotu vztahů, tím se mění i jejich pojetí pomoci a starosti a péče o druhé. Zkušenosti s dobrem i zlem, spravedlností i nespravedlností z jednotlivých situací se postupně generalizují do obecnějšího pojetí spravedlnosti, povinností a pravidel. Poznává systém zákonů, celospolečenských pravidel, základy mravních norem, akceptuje význam různých společenských institucí.

V současné době se zabývá vývojovou psychologií a zejména obdobím adolescence P. Macek, pracovník Institutu pro výzkum dětí, mládeže a rodiny na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.

Jak ukazují některé výzkumy, pokud se sedmnáctiletý adolescent vyjádří o někom ze svých vrstevníků, že "on je dobrý", neznamená to tak hodnocení z hlediska jeho mravnosti, ale spíš to vyjadřuje, že má určitou sílu ve vrstevnických vztazích a tím i sociální prestiž (Macek, 2003).

Velkým přínosem jsou především rozsáhlé výzkumy a jejich průkaznost, které v posledních letech prováděli P. Sak a K. Saková. V jejich publikaci *Mládež na křižovatce* shrnují i výsledky zkoumání hodnot mládeže z let 1993, 1997, 2000 a 2002. Ačkoliv se výzkum týkal mladých lidí ve věkovém rozmezí 15 - 18 let, 19 - 23 let a 24 - 30 let, jsou tyto závěry pro mou práci dostatečně relevantní a budou mi sloužit jako základ srovnávání hodnot mládeže.

Morální vývoj adolescenta je těsně spjat s utvářením hodnotové orientace. P. Sak zkoumá hodnotové orientace a volnočasové aktivity mládeže stále stejnou metodou od roku 1982. Má tedy časovou řadu dat, která mu umožnila sledovat jejich vývoj. Vzhledem k časovému intervalu výzkumu se dá hovořit o sledování generačního vývoje.

Závěry těchto výzkumů ukázaly, že důležitou roli hraje vzdělání, rodinné zázemí. Dále ukazuje odklon od tradičních křesťanských hodnot a hodnot životního prostředí. Celkově považují mladí lidé velmi významné hodnoty spojené se svým životem. Nejdůležitější je hodnota zdraví, dále dobré vztahy, přátele, znalosti, být úspěšný. Naopak na konci žebříčku hodnot se objevují hodnoty týkající se dění ve světě, projevuje se nezáměr aktivně vstupovat do života společnosti.

Také ve svém výzkumu kladu adolescentům několik otázek pro zjištění, jakou profesi by chtěli vykonávat, na které místo žebříčku hodnot by zařadily vzdělání a která z hodnot podle jejich mínění jim nejvíce pomůže k dosažení osobního úspěchu. Srovnání se změnou pořadí v hodnotovém systému provedu v praktické části mé práce. Využiji opět srovnávacích výzkumů P. Saka a K. Sakové.

1.1.6 Typy rodiny a jejich vliv na vývoj jedince

V této části bych se chtěla zabývat jen všeobecnými typy a rysy jednotlivých rodin na možný vývoj jedince. Na problém vztahů chlapců a dívek, matek a otců a vliv starších sourozenců se zaměřím až v kapitole současná česká rodina. Zde budu vycházet jen z obecných typů rodiny. Jestliže se vrátím k základům působení různých vlivů a vytváření osobnosti jedince, musím konstatovat, že rodinné vlivy a výchova trvale působí na osobnost každého jedince. Jsou rozhodující.

Výchovu můžeme rozdělit z pohledu působení na dva základní typy.

První typ je tzv. funkcionální, působí podprahově. V tomto typu je rozhodující „jakýsi“ způsob fungování rodiny.

Druhý typ je tzv. intencionální, což je záměrná, vědomá výchova úmyslně řízená rodiči, kteří chtějí aby z dítěte „něco bylo“.

Vzdělanější rodiče vychovávají děti spíše k samostatnosti, flexibilitě, všestrannosti a toleranci. Méně vzdělaní pak podporují u dětí přizpůsobivost, skromnost. U tohoto typu výchovy pak ve vztahu mezi dětmi a rodiči převládá demokratický či kamarádský přístup k názorům jednotlivých členů rodiny.

Nejdůležitějším obdobím ve výchově jedince je tzv. kritické období, období předškolního věku, mezi třetím a šestým rokem života. Toto období se odborně nazývá senzibilním. Je to období, kdy by dítě mělo dostat to co potřebuje, ale co je především schopno akceptovat. Jestliže určité podněty dostane předčasně, celkový efekt výchovy se potom míjí účinkem. Základem vztahu k dítěti v tomto období je adekvátní komunikace, učení se sociálním vazbám a chování v nich. Důraz na určité hodnoty, akceptování názorů jak sekundárních, tak terciálních skupin. Prosazování se v těchto skupinách při zachování daných vzorců chování. Zanedbání těchto základních věcí pak vede k tomu, že dítě ve svém vývoji zůstane celý život určitým způsobem zaostalé. Ať v rozvoji vlastního já a tím i v ostatním sociálním styku. Toto vše vytváří nejdůležitější, přímo základní podstatu vývoje osobnosti člověka nejen v adolescenci, ale v celém životě.

1.1.7 Volnočasové aktivity, funkce školy

Volný čas je předmětem zájmu řady lidí ze sociálních a pedagogických profesí, protože představuje příležitost pro osobnostní a sociální rozvoj dětí a mládeže, ale také v sobě skrývá nemalá rizika.

Spektrum volnočasových aktivit dětí a mládeže je široké. Nejčastěji vyplňuje volný čas poslech hudby, internet, sport, návštěva kulturních akcí a kontakt s vrstevníky (první schůzky).

Podle Hofbauera (2004) roste v životě význam mezilidské komunikace jako forma sociálního styku spočívající ve sdělování informací. Stále častěji zprostředkovávají informace média. Jsou to jak tradiční média jako jsou knihy, časopisy, rozhlas, televize, tak v poslední době média spjatá s rozvojem elektronických technologií jako jsou mobilní telefony, počítače, internet. Mladí lidé se s médii setkávají denně v rodině, škole i ve volném čase. Prostřednictvím médií děti a mladí lidé získávají informace o světě dospělých i vrstevnících, uspokojují a rozvíjejí svoje zájmy, inspirují se pro nové způsoby oddechu a zábavy, prožívají chvíle napětí, dobrodružství nebo radosti, dosáhnou-li stanoveného cíle (Hofbauer, 2004).

Média uvádí mladí lidé jako hlavní zdroj informací. Mají významný vliv na formování názorů jak na lokální problémy jako je např. kriminalita, životní prostředí, ale i na problémy ve světě. Důležité je naučit se média využívat v přiměřeném rozsahu, naučit se v nich nacházet potřebné informace a pozitivní podněty. Vedle pozitivních stránek užívání médií, hlavně internetu, se setkáváme i s negativy jako je kontakt s nevhodnými informacemi.

Riziko spočívá v anonymitě, která může vést k tomu, že mladý člověk ve vyhrocených situacích hledá podobně “ problémově“ zaměřené jedince či skupiny, se kterými může své problémy řešit, být jimi ovlivňován ať pozitivně či negativně. Hodnotový zřetel je proto aktuální. Žádoucí by bylo obsah a metody využívání médií ve volném čase koncipovat tak, aby nevedly k jednostrannosti, nýbrž podporovaly všestranný rozvoj mladého člověka.

Škola se významně podílí na vzdělávání dětí a mládeže, spolupodílí se na utváření osobnosti a budoucímu životnímu stylu. Přes vzrůstající množství informačních zdrojů zůstává školní výuka nezastupitelná. Ve třídě, prvním společenském prostředí, je třeba se naučit bojovat o vlastní pozici v rámci norem, hodnot a cílů. Získaná pozice v kolektivu třídy může ovlivnit další rozvoj osobnosti.

Vztah pubescentů k vlastnímu samostudiu je nízký, motivem k učení bývá jen konkrétní cíl jako je zkoušení nebo písemka. Adolescenti ve svém studiu sledují již dlouhodobější cíle, jejich hodnotové orientace se většinou zaměřují na rozšíření znalostí v rámci dalšího studia.

1.2 Shrnutí vývoje hodnotového systému

Na základě prostudované literatury a uvedených faktů, teorií a názorů na psychosociální vývoj jedince je vidět, že na tento vývoj, na možnost ovlivnění se podílí řada různých činitelů. Složitost a rozmanitost pohledů jednotlivých autorit naznačuje důležitost této oblasti. Jak jsem již uvedla na základě odborných prací, prvotním a v celém životě nejdůležitějším faktorem na utváření hodnot je vliv rodiny. Tento vliv je podmíněn různými typy rodiny, rodiny která vychází z různých tradic, vzdělanosti a sociální podmíněnosti. Toto vzájemné působení dává předpoklad pro

možnost objektivního hodnocení mého výzkumu. Proto se rodinou, teoriemi o rodině, její funkci, vlivech a změnách na základě společenských podmínek budu podrobně zabývat v další kapitole.

2 SOUČASNÁ RODINA

2.1 Rodina, historické teorie o rodině

Sociologie jako věda o společnosti se od samého začátku svého vzniku zabývá nejstarší institucí, která ovlivňuje a ovlivňovala společnost, což je rodina. Mezi první představitele a zakladatele patří Max Weber a Herbert Spencer. Snad největší přínos v otázce sociologie rodiny, na kterého navázala řada autorů, je Emile Durkheim, který se ve svém díle „Úvod do sociologie rodiny“ a v další studii „Manželská rodina“ zabývá vztahy mužů, žen a dětí, dělbou práce uvnitř rodiny a diferenciací jednotlivých funkcí v rodině. Jeho výzkum chtěl odkrýt sociální procesy uvnitř rodiny, ale plně chápal důležitost kontinuity na základě uznání osobních hodnot jednotlivce, jejich jednotlivých členů při nezávislosti na sociálních rolích. Pozdější sociální reformátoři nevidí důležitost rodiny jako rozhodující činitel, ale přesto její význam uznávají (K. Marx, A. Bebel).

Nejdůležitější vliv pro pochopení významu rodiny má Frederice Le Play, který považoval rodinu za základní jednotku uspořádání sociálního programu a tedy i celé společnosti. Jako první se pokusil nalézt kvantifikovatelné složky pro studium rodinného života (hledal ji v příjmech).

Frederice Le Play rozdělil na tomto základě rodinu na tři typy. Příbuzenskou velkorodinu, nestabilní rodinu a rozvětvenou rodinu. V současné době v našich geografických a demografických podmínkách tyto typy se u nás vyskytují minimálně, snad mimo malých etnických skupin (Rómové).

I otcové české sociologie se zabývali problematikou rodiny, její důležitostí a vlivu na společnost, otázkou ženské emancipace atd. Chtěla bych uvést několik autorů - T. G. Masaryk, E. Chalupný a především I. A. Bláha.

Do problematiky rodiny a jejího významu se v novodobých dějinách nejvíce zapsali Talcott Parsons (1902-1979) a William J. Goode (1917-2003). Parsons napsal své základní dílo o rodině „Rodina, socializace a interakční proces“, kde vytvořil strukturu nové rodiny. Tvrdí, že v rodině více než v kterékoliv jiné malé skupině, je

nedůležitější udržet vysokou úroveň vzájemné lásky, kde emoce však musí být regulovány. Základem je pevné láskyplné pouto mezi ženou-matkou a mužem-otcem. Tento vztah podmiňuje erotickým poutem mezi ženou a mužem, je ovlivněn Freudem.

Naproti Parsonsově teorii nukleární rodiny používá W. J. Goode pojmu manželská rodina. Obě dvě teorie mají k sobě blízko, ale zároveň se zásadně odlišují. Vychází z pozorování téže sociální skupiny. Zatímco Parsons vidí rodinu jako sociální skupinu a instituci plnící svou funkci, Goodeho zajímá rodina svou typičností jako určitý vzorec rodinného chování a vzájemných vztahů. Chápe, že rovnost mezi mužem a ženou je spíše věcí ideálu než reality, ale díky samotnému ideálu se realita může zásadně změnit.

Další představitel, který nastupuje, je A. Giddens, který hovoří o tzv. krizi rodiny. Zdůvodňuje tuto krizi řadou faktů. Jedním z nich je sexuální emancipace žen, která jim umožňuje bez většího strachu žít a prožívat sexualitu bez jakéhokoliv omezení a to na základě dostupnosti ženské antikoncepce. Další z faktů je ekonomická nezávislost, jenž se odráží v rozbití tradičního pojetí muž-otec-živitel. Vytváří tak model tzv. dvoukariérového manželství. Tím se mění stratifikace rolí uvnitř rodiny.

Další faktor vidí v celkovém pohledu společnosti na konzumní styl života, na odsunutí vlivu tradičních hodnot jako je náboženství, věrné manželství, výchova dětí.

A. Giddens snad nejvíce ovlivnil české sociology, kteří se zabývají pohledem na současnou českou rodinu.

Čeští sociologové se především zabývají dvojí koncepcí a praxí dnešních rodin. Tradiční a liberální (toto stejné pojetí se objevuje i v psychologii při chápání vlivu na psychický vývoji jedince). Je to tzv. tradiční koncepce, která dává rodičům právo a povinnosti přenášet na dítě jejich hodnotový systém a vytvářet jim představu o dobrém životě. Rodiče mohou proto volit prostředky, které z jejich hlediska jsou nejlepší, oni seznamují z tohoto pohledu dítě s hodnotami společnosti, aniž by s nimi museli souhlasit při zachování rodinné integrity. Snaží se zabránit porušení rodičovské autonomie.

Opačná koncepce tzv. liberální předpokládá, že rodiče nechají volbu hodnot a představy o vytváření vlastního života na dítěti. Dávají přednost tomu, co si dítě samo vybere, co pro jeho život podle jeho rozhodnutí je nejdůležitější.

Snaží se usilovat jen o to, aby dítě bránili před nebezpečím, které by jeho výběr mohlo nějak omezit a negativně ovlivnit. Pro tuto koncepci mluví už to, že otvírá prostor sociální dynamice. Proti hovoří fakt, že rozvolňuje rodinu, že v ní dochází k zeslabení porozumění mezi generacemi.

Z těchto rozporů se vytvořila třetí, v českých zemích nejpoužívanější, cesta umírněné liberální koncepce. Ta dává právo rodičům usilovat o přenos představ dobra a správného života dětem, což si bere z tradiční rodiny a liberální zůstává v tom, aby se jejich dítě v určitém věku seznámilo s jinými hodnotovými koncepcemi. Tyto koncepce mohou být často i nepřátelské vůči hodnotám a kultuře dospělých.

2.1.1 Současné problémy a názory na rodinu

Při vyjasnění základních koncepcí rodiny je však nutno se zmínit o pravé příčině, která všechny tyto koncepce ovlivňuje a to jsou jejich přímí aktéři. To, že se změnila rodina, je důsledek změny partnerství dnes ve srovnání s minulostí. V dnešní době přichází řada změn, které ovlivňují i změnu hodnotového systému, systému, na kterém je možné dnešní partnerské vztahy stavět. Co to znamená? Partneři mají možnost na základě osobní i ekonomické svobody výběr z velkého počtu partnerů, může se žít ve volném svazku, což nepohoršuje okolí. Je větší možnost po několika letech z jakéhokoli svazku odejít. Jestliže se rozhodneme žít celý život nebo jeho podstatnou část v jednom svazku, většinou víme na základě zkušeností našich rodičů a prarodičů, jak nebo jakým způsobem. Zkušenosti ze života ve volném svazku či samostatném žití zatím nejsou plně zakotveny.

Zdroje partnerských problémů mají mnoho příčin. Myslím si, že hlavní problémy jsou především v těchto dvou oblastech. Na jedné straně se jedná o velký rozdíl mezi hodnotami minulými a dnešními, na druhé straně jsou to problémy založené na rozdílném úhlu pohledu muže a ženy na svět.

Odpověď na tyto otázky není jednoduchá a ani jednoznačná. Týká se to především druhého problému. Jestliže chápeme, že každý jedinec je svým způsobem specifický, je schopen přijímat nebo nepřijímat určité řešení či způsob řešení životních situací, potom není možné najít všeobecné paradigma partnerského vztahu.

Muži a ženy se v životních situacích v každé vteřině dívají na běžný život z opačného úhlu. S nadsázkou by se dalo říct, že v partnerských vztazích, i v obecném pohledu na svět, co vidí jeden, druhý nikdy neuvidí. V období postmoderního filozofického pohledu na společnost, kdy vyvstává základní problém, co je v životě rozhodující, zda cíl, který filozofové vidí v konzumním způsobu života (dům, auto, dovolená) nebo ve smyslu života, tj. v obsahu vnitřních psychických projevů a spokojenosti o smysluplnosti lidské činnosti, potom tento problém zvýrazňuje a odráží se stále více v partnerských vztazích dnešní doby.

K tomuto přiřadíme rozdílnost pohledu jednotlivých partnerů na určitou situaci, kdy jeden z partnerů uznává princip „co vidím já, nemusím vysvětlovat“. To se projevuje ve všech oblastech vztahu. Pokud se podíváme na oblast sexuality, konstatují sexuologové, že minimum partnerů dokáže sdělit svá přání. I tato nesdělená přání se potom mohou negativně odrážet u druhého partnera.

Vnitřní intimní komunikace mezi partnery, otevřenost této komunikace, je jedním ze základních problémů partnerských vztahů a to i z důvodů, že dřívější rodiny, partnerské vztahy se touto problematikou nezabývaly.

V současné době je větší otevřenost v komunikaci rodičů a dětí než partnerů mezi sebou navzájem.

2.1.2 Hlavní úkoly rodiny

Klasická rodina patriarchálního typu, kterou známe z první poloviny 20. století, se od 70. let minulého století do současnosti výrazně změnila. Je pravda, že v řadě zemí, především v religiózních, zůstává klasický typ částečně zachován, ale i tam dochází k postupné změně.

A Giddens ve svých sociologických pracích uvádí, že toto období se nazývá „krize“ rodiny. Kde hledat příčiny? Základní rysy rodiny se přes všechny tyto faktory nezměnily. Jsou to tyto čtyři faktory:

- biologicko-reprodukční (zajištění potomstva, splnění si potřeb v oblasti sexuality)
- socializační a akulturační (výchova dětí, kulturní a morální hodnoty, hodnoty, životní styl, vzdělávání, příprava na kariéru)
- ekonomická (strategie v hospodaření, finanční zajištění při studiu a zájmech sloužících pro rozvoj, podpora při bydlení)
- emocionální (citové potřeby, jistota, uznání, psychická podpora)

Tyto základní rysy rodiny zůstávají, pouze subjekty, které je vykonávaly dříve, např. manžel-otec-živitel, matka-vychovatelka-hospodyně, se výrazně změnily.

Ženy a muži mají mnoho společného, ale ještě více odlišného. Existují typicky ženské a typicky mužské stránky osobnosti. Ženy jsou více emocionální, vrtkavé, spolupracující, přizpůsobivé, instinktivní a pečovatelské. Muži jsou racionální, rozhodní, soutěživí, průbojní, vypočítaví a zdrženliví.

Někdy však toto neplatí, existují odchylky a výjimky dané geneticky a proto mají některé ženy také vlastnosti mužské a naopak.

V současné době, době výrazné emancipace žen, především v oblasti profesní, je důsledkem toho, že manželství, ale i neoficiální svazky, jsou založeny na dvoukariérovém vztahu. To přináší různé nové situace, které ovlivňují chování a vztah mezi partnery, ale vztah i vůči dětem. Základní hodnoty zůstávají stejné, vztah společnosti k základnímu vztahu, k nejstarší instituci – manželství, se výrazně mění.

Můžeme říci, že za posledních 20 let se výrazně zvýšil počet volných vztahů tzv. partnerství a tím i narozených dětí mimo manželství.

Ekonomické postavení a emancipace žen vytváří podmínky ke zvýšené rozvodovosti a tím i větší komplikovanosti citových vazeb a interpersonálních vztahů uvnitř rodiny i vně. To však neznamená, že hlavní příčinou je samotná emancipace žen, ale jedním z důvodů je i nepřipravenost mužů na tento stav při bourání tradičního modelu rodiny.

Řada psychologů a sociologů vidí jeden z důvodů změn v postavení mužů a žen a to jak ve společnosti, tak s přirozeným odrazem v partnerských vztazích. Dříve byly v rodině jasně stanovené role. Žena se starala o děti a muž o vše ostatní. Dnes žijeme v atypickém světě, kde muž ztrácí své místo.

Můžeme si položit otázku, kde je hlavní příčina. Je to ve větší rovnoprávnosti žen, v jejich ekonomické samostatnosti a sexuální otevřenosti nebo nepřipravenosti mužů na změny určitých částí role v partnerském, manželském a rodičovském vztahu.

Myslím si, že abych mohla pochopit a objektivně zhodnotit změnu a vlivy, které tuto změnu v rodině ovlivnily, musím se zabývat rozbořem jednotlivých rolí. To znamená rolí ženy-matky-manželky a rolí muže-otce-partnera.

Role matky je dána biologicky. Matka své dítě porodí, kojí, stará se o něj. I přes všechny překážky a změny je život matky řízen především potřebami dítěte. V žádném případě by však neměla žena pojmát své mateřství jako jediný životní úkol a cíl. Pokud u sebe objeví příznaky „špatné matky“, není třeba zoufat. Měla by myslet také na sebe, protože jen šťastné matky mají šťastné děti.

Matka se musí naučit respektovat osobnost svého dítěte a nesnažit se jej měnit k obrazu svému, ale věnovat svému dítěti čas, hrát si s ním, učit se. To se samozřejmě týká i otce.

Role otce se za posledních sto let výrazně změnila. Změna je to velice náročná a velké procento mužů má problémy tyto evoluční změny zvládnout.

2.2 Nová rodina

Jestliže srovnáme jeden z největších sociologických výzkumů profesora I. Možného, který probíhal od roku 1991 a stále je doplňován, s výstižným názvem Moderní rodina, vyvstává na základě zjištěných faktů řada otázek, které nutí každého, kdo se zabývá otázkou současné rodiny či výchovy, k zamyšlení.

Větší emancipovanost žen, jejich ekonomická nezávislost a nové postavení mužů vytváří v rodině řadu situací, které v dřívější době nebylo nutno příliš řešit, neboť řešení vycházelo ze vzoru tradiční rodiny. Postavení muž-otec-živitel, žena-

matka-domácnost se výrazně změnilo. V dvoukariérovém partnerském vztahu, kdy oba partneři mohou být rovnocenní v oblasti ekonomického zajištění rodiny nebo se role mohou otočit, žena-matka-živitelka vytváří nové vztahové vazby uvnitř rodiny, které nemají dány klasické paradigma k vyřešení. Často jsem četla úvahy o tom, že samotná emancipace žen není tou rozhodující příčinou častých rozvodů (rozchodů) partnerů. Myslím si, že na současnou změnu jsou méně připraveni muži. Nepřipravenost mužů má příčiny ve změně rolí uvnitř rodiny, kde se jejich dominantní postavení mění na rovnocenné. Tento problém nastává především i zvýšenou vzdělaností žen. Současná doba klade vysoké nároky na flexibilitu, na úspěšnost v zaměstnání, což se potom odráží v partnerských vztazích. Partnerské vztahy se nerodí sami od sebe, z hlediska psychologie je tvorba partnerských vztahů jednou z nejsložitějších. Nejde jen o velkou lásku, nejde jen o sexuální přitažlivost, o určitou shodu v hodnotovém systému, pohledu na život a na životní styl, ale jde o budování vztahu na uznání při různém pohledu muže a ženy na životní situace.

Podle současných psychologů řada partnerů se práce na vztahu bojí, či nesnaží se o něj bojovat, je to pro ně jednodušší. To spolu s uvedenými důvody, které ovlivňují současnou společnost, kde uspokojování vlastních zájmů hraje větší roli než představa dlouhodobého vztahu vázanosti a podřizování, vyústí ke stavu, že řada mužů a žen žije samostatně. Tuto skutečnost je možno potvrdit i čísly, která uvádí ČSÚ za rok 2007, kdy ženy a muži ve věkové kategorii 30 - 35 let žijí sami. U žen je to 16%, u mužů 31%, což je značný nárůst za posledních deset let.

Problematika a příčiny pozdějšího vstupu do manželství jsem již vysvětlila. Co vyvstává jako nový problém, daleko širší, je otázka rozvodovosti. V celkové koncepci rodiny jako základu tvorby hodnotového systému jedince, to je mnou zkoumaných adolescentů, musím konstatovat, že každé třetí dítě žije buď s jedním rodičem nebo v nové, nepůvodní rodině. Tato skutečnost se odráží na komplikovanosti vnitřních citových vazeb, na daleko širší různorodosti pohledu nad smyslem a způsobem života. To na jedné straně může být určitým přínosem, ale pokud vezmeme na zřetel, že tyto fakty působí na nehotového jedince, způsobuje spíše komplikace, jeho zmatek a trauma.

Jestliže budeme brát, že ze 100 uzavřených manželství v roce 2007 se rozvedlo 63% z nich, řadí to ČR na páté místo v Evropě. Důležitější informací je, po kolika letech se partnerské vztahy rozpadají.

Velký posun rozvodovosti nastává i v závislosti na délce partnerského vztahu. Zvyšuje se počet rozvodů po 14 - 18 letech trvání manželství a to dost výrazným způsobem. Tak jak psychologové a sociologové konstatují, je to většinou způsobeno určitým konzumním pohledem na život, ještě si něco užít. Touto problematikou se nechci zabývat. Jen chci uvést, že procentuální nárůst rozvodovosti se v této věkové kategorii za posledních 15 let zvýšil trojnásobně. Z mého pohledu a pohledu mého výzkumu rozpad rodin v této kategorii zasahuj můj zkoumaný vzorek.

2.3 Shrnutí současné rodiny

Tato všechna fakta mohou hrát na jedné straně negativní nebo komplikovanou roli při výchově a působení rodiny na jedince, na druhé straně však vedou k určité uvolněnosti. Pod pojmem uvolněnost si představuji změnu vztahu k sebeuznání a k seberealizaci adolescentů. Je to především ve zvýšené intimitě chování mezi dětmi a rodiči, k určitému uznání názorové odlišnosti, ale i samostatnosti dětí, vzájemná demokratizaci vztahu.

To se jako důsledek odráží v lepší připravenosti na ekonomické a celospolečenské změny, na schopnost tyto společenské změny vnímat, chápat, přizpůsobovat se a tak se do nich aktivně zařadit. K tomu si většina adolescentů uvědomuje, že vlastní schopnosti, vzdělanost bude jednou z hlavních příčin jejich úspěšnosti. Tento závěr nechci předjímat, ale spíše potvrdit v celkovém hodnocení svého výzkumu.

V této kapitole jsem chtěla ukázat na různé složitosti, vlivy a fakta působící v dnešní době na moderní rodinu. Uvědomuji si, že tato problematika je velmi široká, rozsáhlá, ovlivňuje jí řada faktorů ať demografických, geografických, ideologických, atd. Víím, že nejsem schopna, ani nemohu postihnout všechny souvislosti, ale myslím si, že základní problémy jsem pojmenovala. Pro potřebu cíle svého výzkumu i zařadila do celkového kontextu mé práce.

3 ZÁVĚR K TEORETICKÉ ČÁSTI

Z celkového hodnocení období adolescence můžeme říci, že na adolescenta působí řada faktorů, ale nejdůležitější je vliv rodiny. Vnímají své rodiče jako skutečně důležité osoby - vzory. Rodiče sehrávají důležitou roli v případě formování představ o budoucnosti, to znamená hierarchickém uspořádání budoucích cílů v další etapě života. Je samozřejmé, že jednotlivé úrovně uspořádání cílů se od sebe liší danou mírou obecnosti a abstraktnosti. Z tohoto pohledu můžeme vnímat potom tzv. „nižší“ plány jako určité strategie a prostředky a to ve smyslu obecně realizovat (např. dosažení určitého profesionálního postavení znamená z tohoto hlediska, krátkodobého cíle, absolvovat určitý typ školy). Tato perspektiva může vést k přehodnocení obecných cílů v důsledku nenaplnění plánu na „nižší úrovni“.

Jestliže budeme vycházet ze sociálně kognitivního přístupu, vyvstane nám základní problém při orientaci na budoucnost. Je to spolupůsobení a propojení tří procesů - motivace, plánování a hodnocení. Tyto procesy působí v určitém sociálním kontextu a danými personálními schémata.

Je to sociální a kulturní norma, která ovlivňuje jedince, jeho pohled na vývoj jeho úkolu. Vnější a vnitřní motivy vytváří podmínky pro specifikování daných cílů, které se mu odráží jako osobně důležité. Tyto zkušenosti potom využívá při následném řazení a plánování, kde zvažuje možné ztráty a zisky a právě s pohledem do budoucnosti posuzuje pravděpodobnost úspěchu, rizika, neúspěchu (z toho vyplývajícího postihu), snaží se hodnotit vlastní schopnosti, dovednosti a možnosti, bere do úvahy i vnější podmínky k dosažení daného cíle.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 PROJEKT VÝZKUMU

4.1 Výzkumný problém

Ovlivňuje pohled na důležitost vzdělání druh studia a vzdělání rodičů? Ve výzkumu jsem se pokusila zachytit rozdíl pohledu na důležitost vzdělání v hodnotovém systému dětí ve starším školním věku 10 – 12, 14 – 15 let a studentů ve věku 18 let a to v závislosti na druhu studia a vzdělání rodičů. Jedná se o žáky 9. třídy ZŠ, studenty 1. ročníku šestiletého studia na gymnáziu, 1. ročníku osmiletého gymnázia a maturitních ročníků gymnázia.

4.2 Cíle výzkumu

Cílem mého výzkumu je ukázat, jakou roli hraje vzdělání v hodnotovém systému dětí a mládeže. Jak ovlivňuje hodnotové preference rodina, vzdělání rodičů, kamarádi, škola. Zda se s přibývajícím věkem mění vztah ke vzdělání v hodnotovém systému.

Tyto dílčí cíle mě vedou ke stanovení hypotéz:

1. zjistit vztah dětí a studentů ke vzdělání
2. zda vzdělání je základem úspěšné kariéry pro děti a studenty
3. zda vzdělání může ovlivnit hodnotové preference

4.3 Operacionalizace pojmů

T. Baťa: „Jsou tři druhy hodnot, které potřebujete v jakékoliv práci na světě: kapitál, vědomosti a svoboda“.

4.3.1 Vědomosti

Vědomosti můžeme rozdělit na přímé-vědomé a vědomosti získané. Vědomosti, dovednosti získáme cílevědomou prací, to je studiem, schopnost naučit se řešit určité životní situace na základě reálného sebepoznání sama sebe. Nepřímé či podvědomé vědomosti jsou získané především na základě socializačního vývoje, kde rozhodujícím faktorem zůstává především rodina a skupiny vrstevníků. Nepřímé vědomosti nás ovlivňují podvědomě. Příkladem je, že při řešení životních situací přebíráme většinou vzorce chování těchto skupin. Oblast vědomostí je důležitá pro náš osobní růst. Představuje nejen dobu učení a studia ve školním věku, ale také naši ochotu učit se a rozvíjet své dovednosti i v dalších životních etapách.

4.3.2 Vzdělávání a kompetence

Vzdělávání má žákům a studentům pomoci utvářet a rozvíjet klíčové kompetence a poskytnout spolehlivý základ všeobecného vzdělání.

Klíčové kompetence představují souhrn *vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot* důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého jedince ve společnosti.

Jejich výběr vychází z hodnot obecně přijímaných ve společnosti a z představ o tom, které kompetence jedince přispívají k jeho vzdělávání.

Smyslem a cílem vzdělávání je vybavit žáky a studenty souborem klíčových kompetencí na úrovni, která je pro ně dosažitelná, připravit je tak na další vzdělávání.

Osvojení klíčových kompetencí je proces dlouhodobý, má počátek v předškolním vzdělávání a pokračuje v základním a středním vzdělávání a postupně se dotváří v dalším průběhu života.

V etapě základního vzdělávání jsou za klíčové považovány tyto typy kompetencí:

- kompetence k učení
- kompetence k řešení problémů

- kompetence komunikativní
- kompetence sociální a personální
- kompetence občanské
- kompetence pracovní

(Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání)

4.3.3 Kariéra

Jedná se o druh životní dráhy. Obvykle bývá spojována s postupem v zaměstnání a tím s vyššími finančními odměnami. Kariéra a úspěch je úzce spjata s rozvojem vědomostí, dovedností, schopností a hodnot.

Nejedná se jen o získané či nastudované vědomosti, ale o spojení s určitou životní zkušeností. Základ je v dané nezávislosti jedince, jeho schopnost působit mezi ostatními, uplatnit nejen vědomosti, ale své morálně volní vlastnosti. Jedná se především o schopnost systematickosti, cílevědomosti, ale i trpělivosti, schopnost analyzovat dané problémy na základě sebepoznání. Z toho vyplývá, že každý z nás prochází celoživotní socializací. Právě ono poznání, získané zkušenosti a vědomosti jsou základem dosažené úspěšné kariéry.

Při pohledu na současný vývoj společnosti z hlediska profesní kariéry se většina sociologů shoduje, že by každý člověk měl vystřídat za svůj aktivní život 5 až 7 různých postavení ve vlastní kariéře. Je to oproti dřívějšímu trendu celoživotní kariéry velká změna ovlivněná ekonomickými potřebami společnosti, vstupem nových vědeckých poznatků a tím i nároků na každého jedince.

4.3.4 Hodnoty, hodnotová orientace

V životě musí člověk neustále hodnotit a vybírat, dávat jedné věci nebo hodnotě přednost před jinou. Svůj výběr dovede zdůvodnit nebo vysvětlit. Známe

hodnoty kladné, po kterých toužíme, za kterými jdeme. Naopak *hodnotám záporným* se snažíme vyhýbat.

V sociologii zkoumáme hodnoty uspořádané v soustavě hodnot. V dotaznících žádáme respondenty, aby připravený seznam obecných hodnot zhodnotili, uspořádali.

Na základě takového výzkumu se potom hovoří o hodnotové orientaci.

V mém výzkumu pracuji s hodnotami jako je hodnota rodina, zdraví, kariéra, známosti, peníze, píle, přátelství a především vzdělání.

Hodnotová orientace respondentů je ovlivněna řadou souvislostí. Jsou to například změny ve společnosti, vztahy v současné rodině, vliv školy.

4.4 Hypotézy výzkumu

hypotéza č.1: Výše vzdělání rodičů přímo ovlivňuje více jak 50% žáků a studentů v jejich postoji ke vzdělání.

hypotéza č 2: Žáci a studenti vyšších ročníků kladou větší důraz na vzdělání než žáci a studenti v nižších ročnících.

hypotéza č.3: Více jak 50% žáků a studentů gymnázia staví hodnotu vzdělání v žebříčku hodnot na jedno z předních míst (1. - 5. v pořadí).

4.5 Metody výzkumu

Pro získání informací potřebných k splnění cíle a realizaci výzkumu jsem použila následné metody:

1. historicko-literární metodu skládající se ze studia odborné literatury, publikací, knih, skript a odborných článků.
2. dotazníkovou metodu, která vytvořila základní způsob pro získání poznatků.
3. využití informací o vzdělání rodičů na základě předání údajů dotazovaných.

4. při zpracování získaných údajů jsem použila hodnotící metody založené na kvantitativním postupu. Přitom jsem použila matematické funkce jako je součet, rozdíl, statistické metody a procentuální výpočet a výpočet průměru hodnot v počtu.

Na hodnocení kvality výzkumu byla použita analýza a porovnání získaných poznatků.

5. získané a propracované informace jsem sumarizovala formou syntézy a generalizace.

6. při této práci jsem pracovala s uvedenými metodami za použití různých myšlenkových operací a postupů, především indukce a dedukce.

7. výsledné údaje jsem rozdělila do tabulek a grafů.

4.6 Charakteristika výzkumného vzorku

První část vzorku jsem prováděla na Klasickém a Španělském gymnáziu Vejrostova 2, Brno. Gymnázium vzniklo v roce 1997 se zaměřením a výukou některých předmětů ve španělském jazyce. Ve školním roce 2002/2003 došlo k postupnému přiřazení a tím i sloučení klasického gymnázia Plovdivská 8, Brno se španělským gymnáziem. Vzniklo tak velmi početné gymnázium s propojením buď přímo nebo nepřímo studijních programů, konkrétních způsobů a přístupů dvou sloučených pedagogických sborů.

Gymnázium má v současné době 927 studentů, a to ve španělské části 14 tříd a v klasické části 13 tříd. Při studiu mnou zvoleného vzorku nebudu s tímto rozdělením dále pracovat, naopak klíčovým údajem pro mne bude věk studentů daného ročníku.

ZŠ Vejrostova 1, Brno vznikla v roce 1991. Většina žáků je z městské části Bystrc II.

Pedagogický sbor je stabilizován s minimální fluktuací pedagogů s průměrnou délkou praxe 10 let. Obě školy jsou umístěny v moderních budovách a jsou nadstandardně vybaveny několika tělocvičnami, venkovními sportovišti, jídelnou. Dále didaktickými pomůckami a to nejen ke studiu jazyků, informatiky a přírodovědných předmětů.

V poměru mezi ZŠ a gymnáziem ve vybavenosti je 1:4 ve prospěch gymnázia, což odpovídá náročnosti studia, především v jazykových odbornostech.

Tento výzkum byl proveden na základě souhlasu vedení ZŠ Vejrostova 1, Brno a vedení Klasického a Španělského gymnázia Vejrostova 2, Brno. Podmínkou k souhlasu bylo, že použití dotazníků na obou školách bude anonymní a výsledky budou k dispozici vedení obou škol. Při tvorbě dotazníku jsem kladla především důraz na srozumitelnost otázek s přihlédnutím na mentální schopnosti chápání zkoumaného vzorku, tj. žáci a studenti ve věku 10 – 12 let a 14 – 15 let.

ZŠ 6.třída, 50 žáků srovnáváme s	Osmileté gymnázium, primáni, 60 žáků
ZŠ 9.třída, 50 žáků srovnáváme s	Osmileté gymnázium, terciáni, 60 žáků Šestileté gymnázium, sextáni, 65 žáků Maturanti gymnázia, 74 studentů

5 VÝZKUM

Výzkum je založen na dotazníku, který zkoumá, jakou roli hraje vzdělání v hodnotovém systému dětí a mládeže. Jak ovlivňuje jejich hodnotové preference vzdělání rodičů a kamarádi.

Výzkum byl anonymní a byl prováděn v únoru 2009. Respondenty ve věku 10-12 let byli žáci 6. třídy ZŠ Vejrostova a studenti, primáni osmiletého gymnázia Vejrostova. Respondenty ve věku 14 – 15 let byli žáci 9. třídy ZŠ Vejrostova, terciáni z osmiletého gymnázia a sextáni šestiletého gymnázia Vejrostova. Respondenti ve věku 18 let byli maturanti gymnázia Vejrostova. Respondenti mohli v některých otázkách doplnit své subjektivně významné hodnoty a výběr profese, kterou by chtěli vykonávat.

Tabulka č.1: Jaké vzdělání mají tvoji rodiče?

	ZŠ 13 let		G 13 let		ZŠ 15 let		G 15 let		G 18 let	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	Počet	%
základní	1	1,8	0	0	0	0	17	27	1	1,6
vyučen	10	18,2	3	16,7	13	13,3	13	20,6	12	19
středoškolské	20	36,4	6	33,3	53	54,1	27	42,9	27	42,9
vysokoškolské	25	45,5	9	50	32	32,7	25	39,7	34	54

Mým záměrem bylo zjistit, zda hodnoty, postoje a životní cíle, které dále v dotazníku respondenti deklarují, jsou biologicky determinovány. Pohled na odpovědi respondentů ukazuje, že vzdělání jejich rodičů je především středoškolské a vysokoškolské. Tyto výsledky dávají předpoklad, že názor na nutnost vzdělání bude v přímé úměře se vzděláním jejich rodičů. Jak jsem uvedla ve své teoretické části, je rodina na prvním místě v utváření hodnotového systému důležitosti vzdělání.

Kladný pohled na vzdělání se netýká jen respondentů rodičů s vysokoškolským vzděláním, ale i respondentů rodičů se středoškolským vzděláním. Vysokoškolské vzdělání vidí jako nezbytnou nutnost, jako jeden z předpokladů zajišťující možnost startu kariéry, uznání v žebříčku společenské stratifikace. Shrnutí: Z celkového počtu respondentů mají jejich rodiče většinou středoškolské a vysokoškolské vzdělání.

Tabulka č. 2: Která profese či povolání podle tebe má mezi lidmi největší prestiž?

	ZŠ 13 let		G 13 let		ZŠ 15 let		G 15 let		G 18 let	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
základní	3	8,1	0	0	0	0	4	12,5	4	10,5
vyučen	9	24,3	0	0	6	8,8	1	3,1	1	2,6
středoškolské	14	37,8	7	38,9	8	11,8	2	6,3	2	5,3
vysokoškolské	21	56,8	11	61,1	54	79,4	25	78,1	31	81,6

Odpovědi respondentů na tuto otázku mi potvrdily předpoklad nutnosti vzdělání v hodnocení jednotlivých profesí. Otázku jsem vyhodnocovala na základě odpovědí, při kterých si respondenti vybírali a uvedli profesi, která podle nich má největší společenskou prestiž.

Uvedené profese jsem hodnotila z hlediska nutnosti vzdělání, které podmiňuje tento obor vykonávat. Potřeba profesní vzdělanosti ke vztahu k profesní prestiži se pohybuje vysoko především u respondentů ve věku 15 – 18 let (78 – 81 %).

Jako příklad chci uvést, že nejčastější odpovědí byla profese lékaře, na druhém místě vědecký pracovník a učitel, na třetím místě bankéř. Tato stratifikace profesí potvrzuje řadu sociologických výzkumů, které se zabývají stratifikací pozic jednotlivých profesí. Mohu konstatovat, že právě vzdělání spolu s řadou podmiňujících faktorů hraje rozhodující roli v pohledu na profesní kariéru. Shrnutí: Respondenti všech zkoumaných skupin dávali na přední místa profese, kde je nutností vysokoškolské vzdělání.

Tabulka č. 3: Jakou profesí bys chtěl(a) vykonávat?

	ZŠ 13 let		G 13 let		ZŠ 15 let		G 15 let		G 18 let	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
základní	11	31,4	0	0	6	14,6	4	11,4	8	20,5
vyučen	3	8,6	1	6,7	3	7,3	9	25,7	6	15,4
středoškolské	12	34,3	2	13,3	13	31,7	9	25,7	8	20,5
vysokoškolské	9	25,7	12	80	19	46,3	13	37,1	17	43,6

Při hodnocení této otázky mě překvapilo, že značná část respondentů si vybrala profesi, kde není nutný předpoklad vysokoškolského vzdělání. U respondentů ve věku 18 let se projevila určitá recese při odpovědích, kdy uváděli např. popelář, kopáč a stánkař. Jako určitý prvek vývoje osobnosti respondentů věku 15 – 18 let se objevují i

určité rysy charakteristické z hlediska psychologického vývoje této věkové kategorie. Je to především otázka vzorů, které nejsou přímo spjaty s rodinou, ale spíše preferují v uvedené profesi snahu o odpoutání se od klasického vzoru s prvkem osamostatnění, získání vlastní prestiže. Toto mé tvrzení proklamuje výběr profesí sportovců, manekýnek či zpěváků.

Zajímavým výsledkem jsou odpovědi respondentů nejnižší věkové kategorie 13 – 15 let, studentů 1. ročníku osmiletého a šestiletého gymnázia, kde profesní zájem je spjat s nutností vysokoškolského studia. Myslím si, že tito respondenti se na základě studia v tomto věku na gymnáziu vyčleňují z celkové skupiny vrstevníků. Právě studium je pro ně prvkem výjimečnosti, dává perspektivu dosažení vlastních představ o kariéře.

Shrnutí: Na základě výsledků lze konstatovat, že k profesi, kterou chtějí respondenti vykonávat, je zapotřebí vysokoškolské vzdělání. Nárůst je závislý na věku respondentů a druhu studia. V mém výzkumu vyšlo, že studenti, kteří studují na víceletém gymnáziu, mají za cíl dosáhnout profesi s vysokoškolským vzděláním.

Tabulka č. 4: Na které místo v žebříčku hodnot bys zařadil(a) vzdělání?

ZŠ 13 let	G 13 let	ZŠ 15 let	G 15 let	G 18 let
5,47	4,67	3,27	3,93	3,87

Při hodnocení výsledků této otázky musím konstatovat, že dané odpovědi v plném rozsahu potvrdily sociologické průzkumy hodnotového systému různých autorů např. Petr Sak a Karolína Saková (Mládež na křižovatce, 2004), Ivo Možný (Rodina a společnost, 2008) a společnost Člověk v tísní (Jeden svět na školách, 2009), kdy se vzdělání v hodnotovém žebříčku pohybuje v průměru na 4. místě.

Shrnutí: Sociologické výzkumy zabývající se hodnotovým systémem mládeže ve větším časovém rozpětí 10 – 15 let potvrzují, že vztah ke vzdělání se v žebříčku základních životních hodnot nemění.

Tabulka č.5: Napiš, která z hodnot ti nejvíce pomůže k dosažení osobního úspěchu, štěstí?

	ZŠ 13 let		G 13 let		ZŠ 15 let		G 15 let		G 18 let	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
vzdělání	18	47,4	2	13,3	18	24,3	10	35,7	13	31,0
rodina	7	18,4	1	6,7	9	12,2	3	10,7	7	16,7
známosti	6	15,8	0	0,0	5	6,8	5	17,9	10	23,8
peníze	5	13,2	0	0,0	10	13,5	6	21,4	2	4,8
vliv	2	5,3	1	6,7	7	9,5	2	7,1	1	2,4
znalosti	0	0,0	5	33,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0
zdraví	0	0,0	3	20,0	5	6,8	1	3,6	1	2,4
píle	0	0,0	3	20,0	2	2,7	1	3,6	0	0,0
síla	0	0,0	0	0,0	6	8,1	0	0,0	2	4,8
rozhodnost	0	0,0	0	0,0	2	2,7	0	0,0	2	4,8
přátelství	0	0,0	0	0,0	10	13,5	0	0,0	4	9,5

Při hodnocení této otázky mi vyšlo, že respondenti stavěli na první místo hodnotu vzdělání.

Tak, jak jsem uvedla ve shrnutí k otázce č. 3, skupina respondentů ve věku 13 let, studující na víceletém gymnáziu, staví znalosti (nespecifikované) na první místo, což potvrzuje jejich výjimečnost ve skupině studentů.

Tabulka č. 6: Myslíš si, že si tě spolužáci váží pro tvoje znalosti?

	ZŠ 13 let		G 13 let		ZŠ 15 let		G 15 let		G 18 let	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
ano	6	19,4	5	55,6	28	54,9	15	51,7	18	48,6
ne	25	80,6	4	44,4	23	45,1	14	48,3	19	51,4

Shrnutí: Dané hodnocení, které vyplývá ze závěrů otázky č. 5 se částečně odráží i v hodnocení této otázky. Pokud se podívám na odpovědi jednotlivých skupin respondentů, mohu konstatovat, že znalosti přímo patří mezi rozhodující faktory sebehodnocení respondentů ve svých třídních kolektivech. Tento výsledek je ovlivněn stylem položené otázky s minimální schopností jiných variant než ano, ne.

Tabulka č. 7: Pro které znalosti či schopnosti jsi u spolužáků oblíbený(á)?

	ZŠ 13 let		G 13 let		ZŠ 15 let		G 15 let		G 18 let	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
vtip, humor	6	50,0	2	14,3	8	24,2	13	52,0	5	41,7
sport	2	16,7	0	0,0	1	3,0	0	0,0	0	0,0
chytrost	1	8,3	3	21,4	3	9,1	1	4,0	1	8,3
přátelství	1	8,3	5	35,7	7	21,2	2	8,0	1	8,3
optimismus	1	8,3	0	0,0	2	6,1	1	4,0	1	8,3
spolehlivost	1	8,3	0	0,0	3	9,1	1	4,0	0	0,0
znalost cizího jazyka	0	0,0	2	14,3	2	6,1	0	0,0	0	0,0
chemie a fyzika	0	0,0	2	14,3	1	3,0	0	0,0	0	0,0
pilnost	0	0,0	0	0,0	2	6,1	0	0,0	0	0,0
ochota	0	0,0	0	0,0	4	12,1	3	12,0	3	25,0
tvořivost	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	8,0	1	8,3
vnímavost	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	8,0	0	0,0

Jestliže se podívám na vytipované odpovědi a jejich postavení v hodnotovém žebříčku jedince vůči vnímání ostatního okolí, objevují se v plném rozsahu přirozené charakteristické rysy pro danou věkovou skupinu respondentů. Je to především otázka vlastního sebehodnocení z pohledu jedince, vlastní seberealizace ve skupině vrstevníků.

Překvapivým faktorem, ale ne nelogickým, je vysoké pozitivní hodnocení respondentů v otázce ochoty. Vede to k závěru, že u respondentů ze ZŠ ve věku 13 – 15 let, ale především u starších ročníků gymnázia, třídní kolektiv v určitém období přebírá pozici primární skupiny. Přebírá nebo nahrazuje primární skupinu rodiny. Třída jako primární skupina dokáže bez problémů vnitřně komunikovat, spolupracovat a podporovat se vzájemně bez jakýchkoliv traumatizujících prvků pro jedince. Zde také dochází k určité specifikaci zájmů a hlubších pohledů na jednotlivé obory studia a orientaci na budoucí profesní kariéru.

Tabulka č.8: Jaký jsi měl(a) studijní průměr za 1. pololetí školního roku 2008/09?

	ZŠ 13 let		G 13 let		ZŠ 15 let		G 15 let		G 18 let	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
1,00 - 1,50	12	40,0	5	55,6	19	38,0	7	25	10	29,4
1,51 - 3,00	15	50,0	4	44,4	29	58,0	21	75	24	70,6
3,01 - níže	3	10,0	0	0,0	2	4,0	0	0	4	11,8

Hodnocení výsledků této otázky jsou spíše orientační, ale mohu konstatovat, že přesto potvrzují závěry uvedené v předcházející otázce. Projevuje se zde především v bližší specifikaci a kladení důrazu na předměty důležité pro další studium z hlediska splnění představ budoucí kariéry, to znamená preference jednotlivých předmětů.

Větší rozdíly v této oblasti jsou především u studentů než u studentek. Toto tvrzení jsem přímo nezkoumala, dotazník byl anonymní, ale vychází z konzultací s jednotlivými vyučujícími na vybraných školách.

5.1.1 Platnost jednotlivých hypotéz

Dané hypotézy jsem potvrzovala na základě počtu odpovědí na dané otázky respondentů jednotlivých zkoumaných věkových skupin a výsledky jsem vyjádřila součty a v procentech. Získané výsledky výzkumu potvrzují hypotézu č.1, že výše vzdělání rodičů ovlivňuje vztah žáků a studentů ke vzdělání. Celkem 40,6% rodičů respondentů má středoškolské vzdělání a 38,1% má vysokoškolské vzdělání.

Hypotézu č.2 jsem sice potvrdila, ale v kategorii 13 let studentů víceletého gymnázia došlo k vyšším preferencím hodnoty vzdělání než v ostatních zkoumaných skupinách. Důvod této odchylky jsem vysvětlila v komentáři k otázce č.3.

Hypotéza č.3 se potvrdila. Hodnotu vzdělání uvedly všechny zkoumané kategorie respondentů na 1. místě, viz tabulka č. 5. Při bližším hodnocení tyto výsledky potvrzují, že i z pohledu ostatních výzkumů (Sak a Saková, 2004, Člověk v tísní, 2009) patří vzdělání mezi pět základních hodnot respondentů v těchto věkových kategoriích.

ZÁVĚR

Cílem mého výzkumu bylo ukázat, jakou roli hraje vzdělání v hodnotovém systému dětí a mládeže. Jak ovlivňuje hodnotové preference rodina, vzdělání rodičů, kamarádi. Zda se s přibývajícím věkem mění vztah ke vzdělání v hodnotovém systému.

Toto potvrzuje, že studenti si vybrali studium na gymnáziu, které jim umožňuje poměrně široké spektrum základního vzdělání a z hlediska perspektivy a kariéry je toto studium bude směřovat k dalšímu studiu.

Šíře všeobecného vzdělání umožňuje respondentům na základě určité „dospělosti“ a vytříbení vlastních zájmů, vybrat si obor blízký jejich zájmu – budoucí kariéře.

U respondentů gymnaziálního věku 13 let se objevuje pocit určité „výjimečnosti“ oproti stejným vrstevnickým skupinám respondentů ze základní školy. Tato výjimečnost vysoce pozitivně působí především k jejich přístupu ke studiu a to nejen osobní zodpovědností, ale i velkou „zvědavostí“ vůči vyučujícím. Tento poznatek jsem získala na základě pohovoru s vyučujícími.

U respondentů věkové kategorie 15 – 18 let se objevují při výběru některých hodnot charakteristické rysy jejich věkové kategorie. Základním rysem je určitá seberealizace a sebehodnocení, jako odraz hodnotového systému vrstevnického kolektivu spolu s přirozenými rysy jako je „užívat si život“, první sexuální kontakty, vrstevnické skupiny a hodnocení vlastních kvalit, hledání vzorů.

Toto vše se objevuje v některých odpovědích na dané otázky. U respondentů osmiletého a šestiletého gymnázia se hodnocení kolektivu stává pro jedince velmi důležité. Podle sociologicko psychologického hodnocení se tyto třídy stávají další primární skupinou, jejichž síla a důležitost pro respondenty se blíží klasické primární skupině – rodině. Má sice určité specifické faktory, na druhé straně hlediska funkce rodiny některé vynechává, např. ekonomickou.

Pro větší průkaznost zjištěných závěrů, které se týkají hodnotového systému dětí a mládeže, jsem použila výzkumu z knihy P. Sak , K. Saková, Mládež na křižovatce,

sociologické analýzy postavení mládeže ve společnosti. Tato publikace soustřeďuje a shrnuje výsledky zkoumání hodnot mládeže z let 1993, 1997, 2000 a 2002.

Výzkum se týkal mladých lidí ve věkové kategorii 15 - 18 let, 19 - 23 let a 24 - 30 let. Hodnotový žebříček zahrnuje zájmy i změny v uvažování adolescentů. Na 1. místě tohoto žebříčku je hodnota zdraví. Tato hodnota se v mém výzkumu nevyskytovala.

Dle P. Saka a K. Sakové patří mezi nejdůležitější hodnoty pro život, jak adolescentů, ale i mladých dospělých, hodnoty jako je láska, mír a život bez válek, svoboda, přátelství, rodina a děti, demokracie a pravda. Jako podstatné hodnoty, které jsou podmíněny v rámci interakce společnosti je plat, vzdělání, majetek a uspokojení svých zájmů.

Na druhé straně hodnotového žebříčku stojí hodnota Boha, což na základě nízké religionistiky v českých zemích není nijak překvapivé.

Co velmi oceňuji pro praktickou část mého výzkumu je to, že P. Sak a K. Saková ve své práci neprovádí jen prosté konstatování pořadí hodnot, ale závěry výzkumu vědecky zdůvodňují a komentují z různých úhlu pohledu s využitím dlouhodobosti jejich výzkumu.

Jak P. Sak a K. Saková uvádí (2004, s.167): „V posledních devíti letech roste význam vzdělání, majetku, úspěšnosti v zaměstnání, platu, uspokojování svých zájmů, svobody, demokracie a víry v Boha, zdraví a lásky. K poklesu naopak došlo u hodnot životního prostředí“.

Podobné výsledky v žebříčku hodnot uvádí i výzkum s názvem Jeden svět na školách prováděný neziskovou organizací Člověk v tísni v roce 2009.

To, že došlo k posunu hodnot se projevilo ve změně společenského systému a to především u generace, která se buď narodila a nebo prožila v novém společenském systému většinu svého života - věková kategorie do 30 let.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY**Monografie**

ATKINSON, R. a kol. *Psychologie*. 2.vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-640-3.

ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospělých s faktory optimalizace*. 2.vyd. Brno: Doplněk, 2000. 13 s. IBSN 1081-171-2000.

ERIKSON, E. H. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Praha: Lidové noviny, 1999. ISBN 80-7106-291.

GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-124-4.

KOHOUTEK, R. a kol., *Základy sociální psychologie*. Brno: CERM, Akademické nakl. 1998.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: GRADA, 2000. ISBN 80-247-1284-9.

MACEK, P. *Adolescence*. 1.vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.

MAŇÁK, J., ŠVEC, V. *Cesty pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2004. ISBN 807315078-06.

MATĚJÍČEK, Z., LANGMEIER, J. *Počátky našeho duševního života*. Praha: Panorama, 1986.

MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. 2.vyd. Praha: SLON, 2008. ISBN 978-80-86429-87-8.

MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 2.vyd. Praha: SLON, 2002. ISBN 80-86429-05-9.

NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*, Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0690-7.

PETRUSEK, M. a kol. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5.

SAK, P. *Proměny české mládeže*. 1.vyd. Praha: Petrklíč, 2003. ISBN 80-7229-042-8.

SAK, P., SAKOVÁ, K. *Mládež na křižovatce (Sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace)*. 1.vyd. Praha: Svoboda servis, 2004. ISBN 80-86320-33-2.

SEVEROVÁ, J. *Sociální psychologie a psychologie obchodu*. 3.vyd. Brno: FF MU, 2006.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

ZŠ Základní škola

ČSU Český statistický úřad

ČR Česká republika

SEZNAM TABULEK

Tab. 1. Jaké vzdělání mají tvoji rodiče?.....	44
Tab. 2. Která profese či povolání podle tebe má mezi lidmi největší prestiž?.....	45
Tab. 3. Jakou profesi bys chtěl(a) vykonávat?.....	45
Tab. 4. Na které místo v žebříčku hodnot bys zařadil(a) vzdělání?.....	46
Tab. 5. Napiš, která z hodnot ti nejvíce pomůže k dosažení osobního úspěchu štěstí.....	47
Tab. 6. Myslíš si, že si tě spolužáci váží pro tvoje znalosti?.....	47
Tab. 7. Pro které znalosti či schopnosti jsi u spolužáků oblíbený(á)?.....	48
Tab. 8. Jaký jsi měl(a) studijní průměr za 1. pololetí školního roku 2008/09?.....	48

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P1 Dotazník

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

Studenti a žáci, tento dotazník je anonymní.

Proto vás prosím, abyste na zadané otázky odpovídali pravdivě.

Na některé otázky odpovídejte stručně **ANO/NE**.

Na otázky, kde je uvedeno více variant **vyberte pouze jednu**.

OTÁZKA č. 1

Jaké vzdělání mají tvoji rodiče?

	otec	matka
základní		
vyučen		
středoškolské		
vysokoškolské		

OTÁZKA č. 2

Která profese či povolání podle tebe má mezi lidmi největší důležitost (prestiž).

.....

příklad: řidič, automechanik, učitel, lékař, prodavač, bankéř, politik, ...

OTÁZKA č. 3

Jakou profesi bys chtěl(a) vykonávat?

.....

OTÁZKA č. 4

Na které místo (1-10) tvého žebříčku hodnot bys zařadil(a) vzdělání?

.....

OTÁZKA č. 5

Napiš, která z hodnot ti nejvíce pomůže k dosažení osobního

úspěchu - štěstí.

.....

Příklad hodnot: peníze, vliv, protekce, síla, známosti, rodiče, vzdělání, ...

OTÁZKA č. 6

Myslíš si, že si tě spolužáci a kamarádi váží pro tvoje znalosti?

ANO / NE

OTÁZKA č. 7

Pro které znalosti či schopnosti jsi u kamarádů oblíbený(á).

.....

OTÁZKA č. 8

Jaký jsi měl(a) studijní průměr za 1. pololetí školního roku 2008/09.

a/ 1,00- 1,50

b/ 1,51- 3,00

c/ 3,01 - níže